

Hoog van de Toren

Tomek Katzur

Geschiedenis en complexiteit

In deze Hoog van de Toren blikt Tomek Katzur terug op het politieke toneel van de afgelopen vier jaar vanuit het perspectief van de Spaanse denker Ortega y Gasset. Hij signaleert een belangrijke rol voor het geschiedenisonderwijs bij het voorkomen van escalatie.

We naderen thans de eerste gemeenteraadsverkiezingen na het in alle opzichten uitzonderlijke verkiezingsjaar 2002. Vermoedelijk zullen velen rond deze tijd het beeld van het verkiezingsdebat uit dat jaar nog een keer levendig voor hun geestesoog zien verschijnen, gevolgd door een animatie van de droevige reeks excessen die sindsdien, te beginnen op 6 mei van datzelfde jaar, aan politici en andere publieke personen ten deel is gevallen.

Op dergelijke ogenblikken heb ik de neiging om terug te grijpen op een van de meest opmerkelijke studies uit het interbellum: *La Rebelión de las Masas* van José Ortega y Gasset. In Nederlandse vertaling is dit 'De opstand der horden', wat enigszins suggestief overkomt. 'Horde' associëren we immers allereerst met gewelddadige types als Genghis Khan en die komen in het werk juist niet voor. De alarmerende werking die van het woord uitgaat is hier echter allerzins op haar plaats. De bedreiging voor onze beschaving komt volgens Ortega namelijk uit onverwachte hoek. Het zijn geen barbaarse bendes, maar juist de ogenschijnlijk beschaafde, maar toch zo onbegrijpende contemporaine massamensen die de grootste bedreiging vormen voor de beschaving.

De gedachtegang van Ortega is even simpel als treffend. Allereerst komt de veronderstelling dat de mensheid in twee soorten onder te verdelen is. De ene soort streeft dagelijks naar persoonlijke ontwikkeling, in de breedste zin van het woord. De andere is vrij van alle perfectiedrang en allang tevreden met het reeds bereikte niveau van ontwikkeling. Deze laatste soort is nu de massamensen. De vruchten van economische en technologische vooruitgang, zoals de weelde aan consumptiegoederen die hem ter beschikking staat, hebben op hem een bedwelmend effect en geven hem een vals gevoel van zelfverzekerdheid. Als gevolg hiervan waant hij zich almachtig en waagt hij

zich ook op het politieke toneel, om de macht naar zich toe te trekken. Dit alles doet hij zonder enig besef van de complexiteit van de maatschappij waarin hij opereert, zonder enige kennis van haar fundamenteën. Zo komen ideeën, na enkele pintjes geboren in de kroeg, op de voorgrond van het politieke toneel, als het niet bij monde van hun bedenkers in eigen persoon is, dan wel bij monde van opportunistische politici. De politiek loopt hierdoor dan ook het gevaar om ook tot zo'n rumoerige en onstuimige kroeg te verworden, waar de discussie na verloop van tijd wel eens wil ontaarden in een handgemeen.

Ortega's analyse bleek, in ieder geval voor zijn eigen land, tamelijk profetisch. Nog geen zes jaar na publicatie van zijn werk begon de Spaanse Burgeroorlog. Met ons zal het zo'n vaart niet lopen, maar ook hier gaat de vulgarisering van de politiek -want zo kunnen we de opkomst van kroegnoties in 'jip-en-janneketaal' toch wel noemen- gepaard met bedreigingen en fysiek geweld. In de eerste plaats was daar natuurlijk de moord op Fortuyn, maar daarna ook de aanhoudende bedreigingen aan het adres van Melkert, Rosenmöller, Wilders en Hirsi Ali.

Toch klinkt een tirade tegen de massamens zoals die van Ortega enigszins aandoenlijk. We kunnen niet anders dan ons van zijn categorisering van de mensheid te distantieëren. Het is eenvoudigweg niet van onze tijd. Maar ook zonder dit onderdeel van zijn analyse kunnen we de vinger op de zere plek leggen in ons Nederland van de eenentwintigste eeuw. Deze zere plek is het wijdverbreide gebrek aan bewustzijn van de complexiteit van onze maatschappij.

Waar blijven we in gebreke? Het zal duidelijk zijn: in het onderwijs. Van oudsher is het primair en voortgezet onderwijs een paradepaardje van de maaiveldmentaliteit. Tegenwoordig wordt bovendien steeds vaker de 'persoonlijke succesbeleving' centraal gesteld. Het is geen wonder dat in een dergelijke context concepten als de Tweede Fase, met zelfstandigheid en zelfwerkzaamheid hoog in het vaandel, uitvloeien in niveauverlaging, zoals herhaaldelijk reeds door de universiteiten is aangegeven.

Zo mogelijk nog gevaarlijker is de specialisatie in het wetenschappelijk onderwijs. Men is al een tijdje van mening dat het geen nut heeft om bijvoorbeeld een econoom of een bioloog lastig te vallen met Kant of Huizinga. Maar een dergelijke utilitaire benadering van de wetenschap, die in rap tempo moet verworden tot een tussenproduct van de 'kenniseconomie' en het liefst zelf ook door economische wetten moet worden geregeerd, is een stap in de richting van barbarij. Door een dergelijke aanpak wordt vele

toekomstige academici de essentie van wat wetenschap is en welk doel zij dient onthouden. Zij zullen in hun vakgebied in potentie goed presteren, maar zonder bewustzijn van de kathedraal van de wetenschap waar zij aan meebouwen, erger nog, zonder bewustzijn van de betekenis van deze constructie voor de maatschappij en al helemaal niet in staat om deze betekenis aan anderen duidelijk te maken.

De representanten van deze academische elite zullen op talrijke gebieden en vooral op het gebied van de geschiedenis van de eigen samenleving in het duister tasten en daardoor makkelijker zwichten voor simplistische voorstellen voor de oplossing van haar problemen. Het aanleren van terughoudendheid bij onderwerpen waarin deskundigheid ontbreekt, staat namelijk ook al niet hoog in het vaandel. Mijns inziens een potentieel explosieve melange en bovendien tamelijk uniek als we de curricula van universiteiten in de ons omliggende landen onder de loep nemen. Daar lijkt men toch bereid enige tijd, geld en moeite te spenderen om studenten wat vakoverstijgende algemene kennis mee te geven.

Al deze ontwikkelingen leiden ertoe, dat onder brede lagen van de bevolking een volledig bewustzijn van de complexiteit van onze maatschappij ontbreekt. De huidige welvaart wordt haast als een vanzelfsprekendheid gezien. Dit heeft onbegrip en ondankbaarheid tot gevolg en een gebrek aan bereidheid om de intellectuele inspanningen te leveren die noodzakelijk zijn om onze maatschappelijke constructie te onderhouden en te ontwikkelen.

De vraag is wat daaraan gedaan kan worden en het antwoord kan gevonden worden bij de geschiedwetenschap. Het is een van de talrijke antwoorden die gegeven kan worden op de veelgestelde vraag waar geschiedenis nuttig voor is en tevens een van de meest belangrijke. Kennis van geschiedenis geeft ons de mogelijkheid te beseffen wie we zijn, waar we vandaan komen maar ook -misschien minder bevredigend maar niet minder van belang- om vol verbazing en bewondering te constateren hoe complex de ontwikkeling van onze samenleving is geweest en hoe weinig vanzelfsprekend het is geweest dat we uitgekomen zijn in de huidige situatie. Waar het eerstgenoemde ons in staat stelt om in de complexiteit enige orde aan te brengen met behulp van alle praktische lessen uit het verleden, leert het laatstgenoemde ons de fundamenteën van maatschappij en wetenschap op waarde te schatten. Beide aspecten kunnen politieke en bestuurlijke perikelen voorkomen en het zou wijs zijn om beide een eigen rol in het geschiedenisonderwijs te geven.

Maar al te vaak wordt de nadruk gelegd op interpretatie, logisch redeneren en dergelijke. Dit is allemaal zeer waardevol, maar brengt leerlingen en studenten vaak in de verleiding om over relatief onbekende periodes en onderwerpen vrijelijk te theoretiseren, terwijl de feitenkennis daarvoor ontbreekt. Laat historici in de eerste plaats consequent tonen dat terughoudendheid en bewondering een veel vruchtbaardere voedingsbodem zijn voor de analyse van maatschappelijke problemen dan hetgeen ontstaat door in het luchtledige te zwaaien met de botte bijl der onwetendheid. En laat deze houding via het geschiedenisonderwijs uitgaan naar de rest van de maatschappij, opdat het politieke toneel in de toekomst gevrijwaard blijft van verdere perturbaties.